

K OTÁZCE NÁBOŽENSKÉ FILOSOFIE A PSYCHOLOGIE.

V otázce po záhadě a smyslu lidského života, jichž důležitost jest základní, čteme v obsáhlé knize dějin člověčenstva odpovědi dvě: Jednu podává nám náboženství, druhou filosofie a věda.

Náboženství i filosofie jsou zvláštní činnost ducha lidského, obsahující poznání veškerenstva. Již tím, že obě nám podávají jednotný obraz světa a života, je dán souhlas v cíli, k němuž směřují svou prací a usilováním. Kdežto však filosofie a věda jsou projevem výlučně lidského rozumu sama o sobě, podává náboženství obraz světa a života sestrojený zároveň z potřeby i druhé, mocnější poloviny lidské bytosti, to jest lidské citlivosti a vůle. V tomto základním rozdílu je spatřovati i původ toho, že náboženství vzniká dříve, filosofie později. Filosofie zpravidla vyvíjela se z náboženství, když lidstvo více rozumově pokročilo. Dříve člověk zajisté usiloval o to, aby se zmocnil přírody vnější, podmanil si ji vlastní vůlí i uschopnil ji svým potřebám, později teprve mohl v čisté teorii zadost učinit otázkám a požadkům svého rozumu.

S tím souvisí i druhý znak, oba jevy odlišující. Náboženství je výtvar kolektivní, má povahu a význam sociální, dává podnět ke vzniku různým společnostem náboženským, projevuje se různými obřady a zvyklostmi jako kult označovanými, jež na smyslovou a citovou stránku bytosti lidské mohutně působí, vytváří zvláštní stav ve společnosti lidské, kněžstvo. Filosofie a věda naproti tomu jsou povahy individuální, jsou totiž výsledkem samostatného přemýšlení, zkoumání, hledání určitého jednotlivce, jenž od okolí svého a od společného nazírání náboženského na svět a život se odlišil, nad ně vynikl.

V těchto základních rozdílech tkví i mnohé jiné: náboženství zakládá své články na víře v nadpřirozené zjevení, filosofie se opírá o rozum přirozený, náboženství věří v tajemství, kde nemůže podati pozitivního vysvětlení záhad životních, filosofie a věda činí hypotese toliko pokusně a dočasně platné, jež očekávají své verifikace, náboženství činí nárok na pravdu absolutní a neomylnost, filosofie uznává a hlásá pravdu relativní a právo volné kritiky, náboženství je živel konservativní, filosofie a věda pokrokový. (T. G. Masaryk.)

Avšak jako filosofie a věda, tak i náboženství se poněmhu vyvíjelo. A při tomto vývoji účastní se i rozum lidský. Z původního lůna náboženského odlučuje se nenáhle rozumový názor o světě v podobě filosofie a působí zpětně zase na vývoj. Tak náboženství a filosofie stále vzájemně se podmiňují a pronikají. Odtud udává se též veškerý spor a konflikt mezi nimi nutně vznikající.

Celé dějiny filosofie jsou vlastně dějinami nenáhlého vybavování se ducha lidského z přemýšlení a představování náboženského. Dokladů dala by se uvést celá řada. Již v Řecku Xenofanes naproti mytickým představám svých rodáků vystoupil s požadavkem střízlivého zkoumání, Pythagoras, Sokrates, Platon vylučují živel anthropomorfický z pouček náboženských, ve scholastice znovu vidíme, jak filosofie aristotelská vyvozuje v učení náboženském důležité změny, vznik protestantství třeba také vysvětliti vnikáním racionalismu v jednotnou soustavu theologickou, filosofie racionalistická nové doby si všímá taktéž v první řadě záhad náboženských a usiluje o založení náboženství přirozeného. V XIX. stol. zakladatel pozitivismu August Comte, jenž považoval náboženský i metafysický vývoj lidstva za ukončený, zakládá sám náboženství nové, náboženství humanity, po stránce vnější, objektivně úplně napodobené podle vzoru organizace kněžstva a zvyklostí rituálních světa katolického.

Je patrné, že přes všechny různosti je přece velmi těsná příbuznost náboženství s filosofií. Náboženství a věda shodují se v nejvyšší pravdě, že lidský rozum schopen je poznání relativního neboli poznání relativna, jak říká Spencer. Přece však, uvádí též Spencer, šlo se příliš daleko, když se prohlašuje představa absolutna za čistě negativní, za pouhé vyjádření nepředstavitelnosti a její jsoucnosti za problematickou.

Hume pravdivě zdůrazňuje, že náboženství jest tolikou formou populární filosofie. Fritz Schultze tvrdí ve svém spise „Philosophie der Naturwissenschaft: „Náboženství a filosofie jsou sourodé sestry...“, obě vyjadřují všeobecný názor o vesmíru. Všechna jejich různost záleží v tom, že prvá (náboženství) představuje filosofii zastaralou, upadlou ve vylučný majetek nižších vrstev sociálních.“

Náboženství je jaksi instinktivní vědou ohromné většině lidstva, širým vrstvám lidovým, filosofie je náboženstvím nepatrné menšiny lidí abstraktně myslících. Náboženství a filosofie jsou však nutné póly duševní činnosti národů a jednotlivců. Věda a filosofie vznikají z náboženství, toto samo však bez zpětného jich působení pokleslo by na pověru.

Náboženství a filosofie nicméně mají společný cíl, třeba jsou různého původu, totiž vysvětlení všehomíra. Leč ani prostředky, jimiž k cíli tomu dospívají, nejsou tak odchylny, jak by se na prvý pohled zdálo. Dogmata, jakožto součást náboženského názoru světového a životního, jsou založena na mythech a symbolech. Náboženství, vyvozujíc se z citové a volní činnosti lidského ducha, nepřiléhá nikterak k názorům vědeckým.

Filosofie naproti tomu od těchto vycházejíc, ale snažíc se uceliti nedostatečné poznatky vědecké, utíká se často k domyslům pouze pravděpodobným, sestrojeným ne pouhým rozumem, ale pomocí fantasmie, jež nejsou úplně prosty povahy mytické. Či

nemají nic mythického absolutno Heglovo, vůle Schopenhaurova, bezvědomí Hartmannovo? Obor vědění přesného, exaktního a představování mythického není tak odlišen, jak by se na první pohled zdálo, je tu souvislost a přechod neustálý, třeba nenáhlý.

Ba i věda odborná, jež vychází od poznatků zcela jasných i dokázaných a dává se věsti ve zkoumání a postupu svém střízlivým pozorováním a methodickým způsobem, dospívá konečně k principům a pojmům, o jichž podstatě a povaze sama již nepodává poučení a jež nucena jest si představovati rovněž ve formě více méně mythické. Či nemají na sobě nic mythického pojmy atomu, prvku, hmoty, síly, energie?

Mezi filosofií a náboženstvím je poměr podobný, jako mezi filosofií a vědami odbornými. Jako tyto ze společného lůna filosofie vyšly, samostatně pracovaly, ale počínají se vraceti k filosofií, aby tato na jich základě zbudovala nový, jednotný názor na svět a na život, tak i filosofie sama v původní své podobě, dříve než vědy odborné z ní se vyloučily a osamostatnily, zrodila se z náboženství a zase sama, až bude dokonalá, stane se nejdokonalejším náboženstvím lidstva. (Fr. Drtina.)

Není pochyby, že náboženství, které chce upokojiti člověka, vyrostlého z půdy soudobé kultury, musí míti ohled na vývoj lidstva v posledních stoletích. Poslední velkou událostí v dějinách křesťanských a náboženství vůbec byla reformace, která ustálila na dlouho náboženské poměry. Leč vývoj ostatních složek kultury nezůstal státi. Přišla francouzská revoluce a ideje s ní spojené, přišel rozvoj a pěstování věd, rozmach vědeckého poznání vůbec, přišly nové snahy národní a mravní, přišly tužby a úsilí sociální. Jestliže náboženství chce dnes splniti to, čeho požadují od něho lidé a co v dřívějších kulturách dávalo, chce-li se opět státi nově kultuře tím, čím bývalo kulturám dávným, oporou a ženoucí silou života jednotlivcova i života společnosti, pak musí býti v souladu s vývojem ostatních složek kultury, tedy také filosofií.

T. G. Masaryk ve své „Světové revoluci“ píše: „Potřebujeme klidné, upřímné analyse a kritiky naší kultury a všech jejích prvků a musíme se odhodlat ke koncentrické nápravě ve všech oborech myšlení. Je již u všech vzdělaných národů myslících lidí dost, aby se o tuto reformu vzali spojenými silami.“

Náboženství je jedním z prvků té kultury, prvkem ústředním. Masaryk radí také tento prvek klidně a upřímně analysovat a kritisovat a odhodlat se ke koncentrické nápravě i zde, spojenými silami myslících lidí všech národů. Analýsa a kritika jsou způsoby práce vědecké a náprava může se stát jen uvedením v život toho, k čemu vědecká práce dospěla.

Věda je taková rozumová činnost, která vychází ze zkušenosti, skutečnosti, faktů, jevů, zjišťuje je, pozoruje, popisuje, defi-

nuje, třídí, zkoumá a zjišťuje jejich vzájemnou souvislost, jejich příčiny, dále co v nich při vši měnitelnosti se stále opakuje, je jejich podstatou a podle kterých zákonů se v nich změny dějí.

Toto vědecké poznávání v posledních desetiletích poněmáhle obsáhlo v různých oborech vědních všechny druhy a způsoby skutečností, pokud lidskému poznání je přístupna a nakonec nezastavilo se ani před náboženstvím.

Vědecký způsob práce poněmáhle pokrokem zjistil, že náboženství je samostatný zjev, odlišný od všech jiných výtvorů lidských a že je to projev lidského ducha, který vědeckému poznávání klade těžší problémy než jiné obory skutečností. Poznalo se, že je to zjev velmi složitý a všestranný, takže je třeba se jím obírat s několika hledisek, aby byl po všech stránkách analysován, poznán a objasněn. Ode dávna bylo náboženství známé jako fakt historický, ježto se s ním setkávala práce historika, ať se obrátil do kterékoliv doby v minulosti lidstva a ke kterémukoliv národu a ke kterékoliv kultuře, na jakémkoliv stupni vývoje. S nové stránky bylo objasněno a k novým důležitým poznatkům se došlo, když při bližším poznávání historických náboženství a při dalším postupu věd se poznalo, že jsou mezi různými historickými formami náboženskými podobnosti, analogie, ano i totožnosti. Nové obzory se ujrěly v hledu náboženském při bližším poznání života národů necivilisovaných, dále při výsledcích studia předhistorických stadií života národů a konečně při bližším analysování a kritice lidových tradic a zvyků. S pokrokem psychologie byl obrácen zřetel také na náboženství v duševním životě jednotlivce a dospělo se k novým poznatkům. Pokroky v sociologii, nauce o jevech společenských, objevily, že také činitelé kolektivní měli velikou účast na utváření náboženství.

Tak je tu dnes náboženství analysováno s několika stran způsobem vědeckým, poznáváno jako fakt historický i ethnologický a vázáno je s filosofií jako fakt psychologický a sociologický.

Práce věd není ještě daleko dokončena, ale přes to dnes již ukazuje značné výsledky, takže materiál těmito obory zjištěný může dále zpracovávat filosofie náboženství, aby se pokusila určit podstatu náboženství, jeho hodnotu, smysl i význam pro jednotlivce i společnost, pro člověka dnešního i budoucího.

Tato vědecká práce v oboru náboženství se koná asi 70 let, třeba jen nevelkým počtem pracovníků, ale dosud z ní nebyly dosavadními náboženskými útvary vyvozeny ve větším měřítku důsledky pro praxi, pro nápravu a řešení náboženského problému, pro uvedení v život toho, k čemu tato vědecká práce dospěla.

To má svoje hluboké příčiny. Vždy trvá dlouho, než výsledky vědecké práce projeví se také v životě, zvláště veřejném a obecně. A myslím, že v oboru náboženském je ještě jiný důvod a hlubší. Činnost vědecká je činnost rozumová, racionální. Napro-

ti tomu náboženství je jev iracionální a nedá se rozumovou činností úplně vystihnouti. Pokouší-li se věda objasniti a proniknouti jej racionálními silami; zdá se to náboženské zkušenosti racionalisací, tedy zbavením náboženství toho, co tvoří jeho podstatu. Proto brání se dosavadní náboženské formy výsledkům vědeckého zkoumání náboženství z obavy před racionalismem a zabitím náboženství.

A přece zase nelze jinak, chce-li náboženství vyhovět požadkům dnešního člověka vědecky vychovaného, než aby se vážně podívalo na celý problém a nezaleklo se výsledků vědeckého poznání. Jde jen o to, aby si při tom živým náboženským životem zajistilo, aby pramen náboženství nebyl žarem slunce rozumu vysušen. Netřeba se bát výsledků vědecké práce v oboru náboženském, neboť tam, kde náboženství v duši vskutku jest, nemůže býti vyrváno činností rozumovou. Naopak, tato činnost a její výsledky umožní nám porozumět, pochopit náboženství, jeho smysl a význam, dáti člověku rozumovou orientaci a uschopnit jej k tomu, aby pevně a určitě znal cíl, k němuž má jíti, aby znal nebezpečí cesty a prostředky k dosažení cíle. Mimo to může filosofické a vědecké objektivní poznání prospěti náboženství a jeho ocenění se strany těch, kteří byli vůči němu zaujati předsudky z různých důvodů, neznajíce je objektivně a všestranně. Je náboženská víra intuitivní, citová, je dále náboženská víra založená na autoritě, ale je také náboženská víra uvědomělá, přesvědčená, která prošla skepsí a kritikou a jen takové víry může potřebovati dnešní člověk.

Filosofie činí pokus o přirozené náboženství, chce náboženství vymaniti z dogmatické spoutanosti, odstraniti neshodu jeho s novověkým obrazem světa, zjednat náboženství nový představový obsah jednoduchý a přirozený. Úsilí o zjednodušení i vyrovnání náboženských článků s přirozeným rozumem jde ještě dále. Přípravuje se doba, kdy přestává se věřiti v nadpřirozené zjevení a zázrak, v dogma a mysterium. Náboženství přirozeně omezuje svůj theoretický podklad na tři články: jsoucnost boží, nesmrtelnost lidské duše a svobodu lidské vůle.

S náboženskou snášenlivostí, jež přivedila konec náboženských bojů, roste zároveň úcta k náboženství, jež stává se již v devatenáctém století předmětem vědeckého zkoumání psychologického a historického. Stále se zdůrazňuje úzký organický styk mezi zbožností a mravností. V názorech Kantových je pravdě blízké tušení skutečného poměru mezi filosofií a náboženstvím. Náboženský život novověkého člověka povznáší se k novým ideálům a cílům a proto pravda vědecká, filosofická nesmí přímo býti ztotožňována s náboženskou touhou. Člověk se zbavil omezenosti středověkého obrazu světového, rozhlédl se v prostoru a uvědomil si svaté mysterium nekonečně velkého a nekonečně malého, aby poklonil se před ním ve zbožném zanícení. Člo-

věk moderní čím dále tím více chápe hluboký smysl slov Pascalových, že člověk je „nic zřetelem k nekonečnému a vším zřetelem k ničemu, že jest střed mezi ničím a vším“. Nekonečnost, myšlená nejen kvantitativně, nýbrž také kvalitativně jakožto dokonalost, nutně způsobuje nepochopitelnost. Duch lidský podle Pascala je stejně neschopen zřítí nic, ze kterého vzešel, jako nekonečno, v němž je sám obsažen. A přece člověk, uvědomiv si u Descarta, že duševnost a vědomí je podkladem i zárukou jeho jsoucná, má v jistém smyslu nekonečno v sobě, kdežto konečno poznává teprve zkušeností. Člověk kulturou povznáší se nad přírodu. A v kultuře lidské má náboženství postavení ústřední, vycházejíc z hloubi lidské duševnosti, znamená idealisování lidské osobnosti, touhu po nekonečném, dokonalém i nadosobní život sub specie aeternitatis.

A tak i zbožnost moderního člověka je přirozeně jiná, nežli malomyslná, pověrečná zbožnost člověka středověkého. Opírajíc se o vědecké výzkumy nové doby, neutíká se k pověrám, divům, zázrakům, k nadpřirozenému zasahování v dění přírodní, jehož přísná zákonitost jest poznána a prokázána. Člověk si uvědomuje, že Bůh sám jako postulát naší náboženské touhy nemůže být předmětem matematického úkolu a tuší v Bohu plnost bytí nepochopeného a nepředstavitelného. Tak síla boží stává se i jemu silou vlastního života, požehnáním jeho vzrůstu, nevysýchajícím zdrojem jeho vlastního vývoje i celého světa. A v naší době člověk ještě více čerpá nové svérázné vzněty náboženského života z věd duchových, které se řadí k vědám přírodním a objevují nové, netušené obzory. Ba právě v nich člověku se objeví celé svérázné universum, svět duhový, plný nekonečných dálek a nových velebných pohledů, nezměřitelných možností, nepochopitelné vznešenosti, jichž přírodní věda sama o sobě z hmoty a pohybu jejího nedovede vysvětliti. I vědecký člověk naší doby ve zbožném zanícení znova s Goethem se zamyslí a uzná, že „(nejlepší) největší štěstí myslícího člověka je zbadatelné probádati a nezbadatelné s klidem uctívati“.

Vznikají filosofie náboženství i věda o náboženství, opírající se hlavně a psychologii náboženskou a o dějiny náboženského vývoje lidstva. Ve vědě vůbec v moderní době silně pěstovaným oborem je psychologie. Psychologické metody užívá dnes pedagogika, právníctví i lékařství, ba i literární historie. Není divu, že tak bohosloví se jí otevřelo a vytvořilo náboženskou psychologii.

Rozumí se, že theologie nebyla nikdy úplně bez psychologie. Ale tato psychologická stránka byla málo pěstěna a nebyla jednotná, takže zůstává stránkou slabou, někdy pak nejslabší na celé soustavě. Věrouka stará spojuje v sobě též psychologii starou, pohanskou, antickou, se zájmy křesťansko-reformátorskými a odvádí zásadně zrak člověkův od nitra vlastního vzhůru k ne-

besům, od osobní zkušenosti k Bohu a jeho zjevení. Proto nemohla se vytvořit náboženská psychologie.

Ale ani novější theologie založená na náboženské zkušenosti zcela ji nevytvořila. Zakladatel její vědecké metody, Kant, zabýval se po většině otázkami theoretickými a jeho filosofický dualism mezi duchem a přírodou nebyl přízniv psychologickému pozorování. Také jeho následovníci sledovali jiné problémy, logické, metafysické nebo přírodně filosofické, ale nikoliv psychologické. I Herbart v pedagogice dbal více poznání než vůle. Čekali bychom, že aspoň zakladatel moderní theologie Schleiermacher vytvořil náboženskou psychologii. Není tomu tak. Také Schleiermacher byl větší logik nežli psycholog. Takovým se jeví nejen ve spisech systematických, ale také i v kázáních. Je to tím nápadnější, že jako romantik velice zajímal se o stránku individuální, osobní a přece odvodit z ní důsledky a v celek je sloučit nedovedl. To bylo zůstaveno době pozdější.

Nechci tvrdit, že by všichni theologové minulosti byli postrádali psychologického smyslu. Už Augustin byl velký psycholog. Mezi mystiky starší i novější doby měli mnozí živý zájem psychologický, neboť jejich zrak úsilovně se obracel do lidského nitra. Zvláště bystrým psychologem byl Pascal. Rovněž pietisté byli lepšími psychologickými pozorovateli nežli theologové ortodoxní. Ovšem sebezpozorování pietistické bývalo až nezdravé a odporné.

Ale to vše byly jen drobtý. Moderní psychologie náboženská nesbírá je, nenavazuje též na psychologii filosofickou, jež jest jí příliš fysiologická, nýbrž obrací se na patologická pozorování současných psychiatrů. Zabývá se především chorobnými zjevy náboženského života. Vždyť i náboženské dějiny pokusily se touto methodou pochopit a vysvětlit takové náboženské osoby jako byli Pavel nebo Luther i hnutí z nich vyšlá. Ba i na osobu Ježíšovu se odvážily a na prvokřestanství. Tím ovšem mnohým theologům a ortodoxním křestanům náboženskou psychologii znechutily. Psychologie jako věda přes tyto nesnáze s pokusy šla dále. To dokazují nejnovější spisy nábožensko-psychologické. Je zajímavé, že tu prvenství náleží theologům americkým. Je to jmenovitě W. James, jenž v pojednání o náboženské zkušenosti v pestré rozmanitosti sesbíral množství cenného materiálu. Probírá především otázku víry, jinými slovy otázku, jak překonat starost a bídu. Staví tak před oči náboženství melancholické, které se vyznačuje chorobně stupňovaným vědomím hříchu. Vedle toho se zabývá James otázkou obrácení, mystikou a metafysikou. Úplná psychologie náboženská to ovšem není, ale názory jeho jsou zajímavé a bohaté příklady ze života. Tvrdí se, že to je právě způsob i přednost učenců amerických před německými spekulacemi.

Výhradně obrácením názorů a životů náboženských zabývá se

anglická kniha Starbuck-ova „Psychologie of Religion“. Činí to způsobem trochu mechanickým a diletantským.

Jsou to vše začátky, ale začátky slibné. Zájem psychologický v theologii i v praxi pastorační je dnes veliký. Je tu budováno hlavně na psychologickém pozorování venkovského lidu. Není pochyby, že po uklidnění poměrů politicko-hospodářských brzo vyjdou obsáhlá díla z tohoto oboru náboženské psychologie a jest si jen přáti, aby též u nás práce v tomto směru byla co možná nejvíce rozšířena a prohloubena.

Práce kazatelova stane se touto methodou účinnější, předvádějíc látku náboženskou a zvláště osobu Ježíšovu ne tak schematicky, jako se namnoze dalo a děje, pokud náboženství je chráněno vysokou hradbou předsudků před závanem filosofie a vědy vůbec, nýbrž z vnitřní zkušenosti, a kriticky zjištěná práce kazatelova bude životnější. K tomu ovšem je potřebí jak studia theoretického, zvláště theologie a filosofie, tak i praktického. Staršími vzory jsou mu Hus, Komenský a jiní.

Lidstvo naší doby usiluje o novou syntesei kultury, o nové vyšší formy náboženského toužení a představování ve shodě s vědeckým poznáním a filosofickým názorem.

Thdr. L. Jos. Jokl.

Literatura: T. G. Masaryk: „Světová revoluce“ (1925). Fr. Drtina: „Úvod do filosofie“ (1914). R. Falckenberg: „Dějiny novověké filosofie“ (1899). R. Souček: „Kapitoly z praktické psychologie“ (1930). O. Külpe: „Úvod do filosofie“, přel J. B. Kozák (1929). W. James: „Psychology“ (1890). W. James: „The varieties of religious experience“ (1910). J. Starbuck: „Psychology of religion“ (1897). L. Ley-Bruhl, Fr. Harrison: „The philosophy of A. Comte“ (1903). W. Windelband: „A history of philosophy“ (1919). Překlad z němčiny.

B. Dlačka

POZNÁMKY KE KRISI TECHNIKY.

V Cyklu aktuálních diskusí jsme v našem rozhlase dne 13. února t. r. slyšeli rozhovor „Kam jde technika“. Aby na samém projevu byly patrný dnešní vymoženosti techniky, mluvil Ing. B. Ženatý z Prahy, Ing. Vl. List z Brna a Ing. Fr. Fährnich z Moravské Ostravy.

Plivem psaní v některých novinách dívají se lidé na techniku a racionalisaci povrchně. Všechno zlo způsobené po té stránce technice vyvolal vlastně Rousseau, že přírodní stav člověka pokládal za zdravý a jedině správný. Ale už na počátku kultury lidé pomýšleli na to, jak si práci usnadnit. V tom lze spatřovat už začátky techniky. (Motyka, rýč, nůž a j.)